

Rūta Čapaitė

JURGIO AMBRAZIEJAUS PABRĖŽOS, JUOZO BUTAVIČIAUS, SIMONO DAUKANTO BRAIŽAI IR CHARAKTERIAI

Kiekvieno žmogaus individualus bruožas – tai rašysena, kurios išmokta vaikystėje ir kuri dažniausiai, bet ne visuomet, sutampa su visuomenėje vyraujančiu raštu. Tačiau sunku būtų rasti žmogų, kuris visą gyvenimą vienodai rašytų, nors, antra vertus, beveik kiekvieno braiže veikiausiai visą gyvenimą išlieka daugiau ar mažiau pastovi savastinė braižo ašis, apie kurią sukasi visokeriopi grafiniai pokyčiai. Tad individualų braižą sudaro dvi dalys – kintanti ir nekintanti arba labai mažai kintanti. Kintančiąją dalį sąlygoja įvairūs faktoriai. Tai gali būti aplinka, kurioje žmogus gyvena, jo amžius, savijauta, stiprios emocijos, rašomo dalyko turinys ir paskirtis, rašomoji medžiaga ir rašymo priemonės, darbo sąlygos, patikusios naujos grafinės formos ir kita. Savo dvilype prigimtimi rašysena atspindi žmogaus (individo) esmines, gilumines ir vyraujančias charakterio savybes, taip pat gali atskleisti kažkurio gyvenimo tarpsnio ar tik momentinę nuotaiką, būseną, paryškinti vieną ar kitą charakterio bruožą. Tokie įvairialypiai asmens braižo savitumai tyrėjų gali būti nevienodai interpretuojami.

Šio straipsnio tikslas aptarti Jurgio Ambraziejaus Pabrėžos, Juozo Butavičiaus, Simono Daukanto braižus ir charakterius. Temos imtis paskatino Giedriaus Subačiaus¹ studijoje aprašytas tokių savo būdu, gyvenimo patirtimi, amžiumi skirtingų žmonių bendravimas, nejučiomis iškėlęs keletą klausimų. Kokiu raštu jie rašė? Kokią įtaką tarpusavio bendravimas galėjo turėti kiekvieno jų braižui? Koks santykis su rašytais tekstais, su kokia nuotaika juos rašė? Apie kokias jų būdo savybes kalba parašytos eilutės?

Ieškodami atsakymo į minėtus klausimus, naudosimės rašto pavyzdžiais iš skirtingų kiekvieno veiklos sferų ir gyvenimo laikotarpių. Tai

Pabrėžos 1834 metais perrašytas žemaičių–lotynų kalbų botanikos terminų registras (J. A. Pabrėža, *Sryje Balsenyyny, Biiluu Žemayt-Łotinyyniu*, 1834 [4], 505 p. Rankraštis saugomas Lietuvos botanikų draugijos bibliotekoje (Verkių rūmuose), o jo mikrofilmas – LMAB, Mf. – 113, toliau – PaSBBŽL1834), 1799–1831 metais rašyti pamokslai (LMAB, f. 9–3360), XIX amžiaus pradžioje rašytas geografijos vadovėlis (LMAB, f. 9–3361), 1828–1829 metų laišakai Johanui Friedrichui Wolfgangui (LMAB, f. 7–309), Daukanto *Istorijos žemaitiškos* rankraštis (LLTIBR, f. 1–SD2), 1842–1854 metų laišakai Teodorui Narbutui (LMAB, f. 18–18518). Butavičiaus braižo pavyzdžiai paimti iš dvejų metų laikotarpio, praleisto Kretingos vienuolyne, kuriame, kaip manoma, jis perrašė dalį Pabrėžos žemaičių–lotynų kalbų botanikos terminų registro (PaSBBŽL1834), visą 1004 puslapių *in folio* Daukanto *Istorijos žemaitiškos* tekstą (LMAB, f. 29–1056) bei du mažus tekstelius – vieno puslapio pratarinę Simono Grosso gramatikai (LMAB, f. 29–822) ir pirmąjį bei dalį antrojo puslapio Pabrėžos *Taisliuje augyminiame* (J. A. Pabrėža, *Tayslós Augumyynis* [t. y. *Augymyynis*], 1843, LXII, 980 p. Rankraštis saugomas LNMMB, f. 124–7).

XVIII amžiaus raštui būdingas aiškių ir paprastų formų siekis, sutampantis su Švietimo epochos racionalizmu². Karolis Estreicheris rašė, esą tik XVIII amžiuje pagaliau suvokta tiesa, kad švarus ir aiškus raštas yra geradarystė tiems, kurie priversti skaityti svetimą³. Tuo laiku mokyklose greta įprasto rašto buvo įvestas ir dailiausias mokymas, spausdinta nemažai kaligrafijai skirtų leidinių. Pavyzdžiui, Vilniuje 1780 metais išleisti angliško, prancūziško, lenkiško⁴, kiek vėliau lenkiško, prancūziško, vokiško kaligrafinio rašto pavyzdžių albumai⁵. Dailiausias reikalavimai mokyklose buvo panašūs: „1) aiškus, išbaigtas kiekvieno skiemens parašymas, vienodas raidžių pakrypimas (į kairę, dešinę ar statmenas), vienodas jų korpusų, nuleistinių ir iškeltinių aukštis; 2) raštas neperkrautas išraitymais; 3) laisvas, perdėto sistemiškumo nesuvaržytas plunksnos braukimas; 4) išlaikytas šešėliavimo saikas (raidžių linijų plonumas ir storumas)“⁶. Laikantis šių reikalavimų, mokykla suformuodavo stabilų,

¹ G. Subačius, „Jurgio Ambraziejaus Pabrėžos žemaičių kalba“, žr. šio LAIS tomo anks-
tesnę studiją, p. 69–91.

² A. Gieysztor, *Zarys dziejów pisma tacińskiego*, Warszawa, 1973, s. 192–193.

³ K. Estreicher, „Kalligrafija“, *Encyklopedia powszechna S. Orgelbranda*, 1863, t. 13,
s. 741–748.

⁴ P. Dupour, *Wzór charakterów angielskich, francuskich i polskich*, Wilno, 1780.

⁵ K. Estreicher, „Kalligrafija“, s. 746–748; J. Słowiński, *Rozwój pisma tacińskiego w Polsce
XVI–XVIII wieku*, Lublin, 1992, s. 119–125.

⁶ K. Estreicher, „Kalligrafija“, s. 741.

tolygų braižą, kuris daugiau ar mažiau išlikdavo ir greitai ar ne itin rūpestingai rašant. To meto „gražus raštas – tai mokėjimas suteikti raidėms (garsams) kuo dailesnę išvaizdą, lygią ir harmoningą, kad sugrupuotų žodžių visuma sudarytų tam tikrą darnią sistemą“⁷. Šis rašto stilius daugiau ar mažiau būdingas tiek Pabrėžai, tiek Butavičiui, tiek Daukantui. Tai yra ašis, jungianti jų braižus, suteikianti jiems bendrumo.

Antra vertus, šie žmonės buvo skirtingo amžiaus. Antai tarp Pabrėžos ir Daukanto maždaug dvidešimt dveju–dvidešimt trejų metų tarpsnis, tiek pat laiko skiria ir jų braižų susiformavimą. Daukantas už Butavičių vyresnis trylika, o Pabrėža už Butavičių maždaug trisdešimt penkeriais metais. Bendra rašto grafika apytikriai kas dvidešimt penkeri–trisdešimt metų keičiasi, atsiranda naujų formų, niuansų. Todėl visų jų braižuose neišvengiamai yra skirtumų, nulemtų tiek rašto raidos ypatumų, tiek asmeninių rašiusiųjų savybių. Juk individualaus braižo esmė – tai rašančiojo teikiamas pirmumas ir pripratimas prie savų grafinių formų ir niuansų. Tokie braižo ypatumai, kaip būdingi raidžių variantai, raidžių dalių rašymo savitumai (pvz., nuleistinių ar iškeltinių ilgis, kilpų išlenkimas, sudėtinių elementų jungimas arba nejungimas, jų linijų ir formų aptakumas), raidžių jungimas žodžiuose, viso teksto ar tik kai kurių raidžių puošimas ir stilizacija, rašto pakrypimas, rašto tempas (pvz., veržlus, greitas, lėtas), rašto ritmas (pvz., tolygus, netolygus), rašto tankis ir svoris (pvz., lengvas, sunkus), plunksnos spaudimas ir vedimas, galop jos laikymas rankoje sudaro mažiausiai kintančius įpročius⁸. Visa tai suteikia rankraščio grafiniam vaizdai tikslumą ir išsamumą, drauge tai yra asmens savastinių bruožų ir rašto technikos visuma. O pasak Estreicherio, „įgudusi žinovo akis iš plunksnos braukimo gali įminti rašiusiojo charakterį, nusiteikimą, temperamentą“⁹.

Butavičius, kaip susijęs su 1831 metų sukilimu, nuvyko į Kretingos vienuolyną atlikti jam caro Nikolajaus I paskirtos baudmės. Vienuolynė išbuvo dvejus metus¹⁰. Ten būdamas pateko Pabrėžos globon ir ne-

⁷ Ibid.

⁸ K. Bobowski, „O metodach identyfikacji ręk pisarskich rękopisach średniowiecznych“, *Studia Źródłoznawcze*, 1985, t. 29, s. 1–6; Л.И.Киселева, *Готический курсив в XIII–XV вв.*, Ленинград, 1974, с. 147, 150.

⁹ K. Estreicher, „Kalligrafija“, s. 741.

¹⁰ G. Subačius, „Jurgio Ambraziejaus Pabrėžos žemaičių kalba“, p. 74.

1 pav. PaSBŽL1834 autentiško dydžio 66 puslapis. Aštuonios eilutės iš viršaus rašytos Pabrėžos, toliau Butavičiaus

2 pav. Pabrėžos ir Butavičiaus perrašyto PaSBBŽL1834 autentiško dydžio didžiųjų raidžių rašybos lentelė

ilgai trukus, globėjo paskatintas, o galbūt ir paragintas, ėmėsi nelengvo perrašinėtojo darbo¹¹ ir, kaip toliau matysime, nemažai nuveikė. Pirmasis jo perrašytas tekstas buvo Pabrėžos rengtas žemaičių–lotynų kalbų botanikos terminų registras.

Registre matome du išlavintus individualius braižus, tai patvirtina Subačiaus mintį, kad veikalą autoriui perrašyti padėjo Butavičius. Iš pradžių abu dirbo drauge, dalydamiesi rankraštį – gabalėlį perrašo vienas, po to kitas (žr. 1 pav.), vėliau darbavosi atskirai – nuo 77 iki 260 puslapio perrašė Butavičius, nuo 261 iki 505 – Pabrėža¹².

Identifikuoti braižus padeda gerokai besiskiriantis jūdvių rankos mostas, rašto ritmas, tempas, svoris. Pabrėžos rašysena veržlesnė, grei-

Pabrėžos	Butavičiaus
a a	a a
b b	b b b
g g g g g	d d d d d
f f f	f f f f
g g g	g g g
i i i	i i i
k k k	k k k
n n n	n n n
p p p	p p p p
r r r r	r r r r
t t t t	A t t t t

3 pav. Pabrėžos ir Butavičiaus perrašyto PaSBBŽL1834 autentiško dydžio mažųjų raidžių rašybos lentelė

tesnė, smulkesnė ir lengvesnė. Nors abiejų raidės pakrypusios į dešinę, Pabrėžos viso braižo pakrypimo kampas aštresnis ir smalesnis negu Butavičiaus. Pabrėžai greitai rašant raidžių dydis įvairuoja: nuo vidutinių iki smulkių ar net labai smulkių. Pasvirimas į dešinę dar labiau užaštrėja, o raidės, nors dažnai nesujungtos, atrodo lyg būtų sujungtos.

¹¹ Ibid., p. 74–77.

¹² PaSBBŽL1834.

2.

iegyti, kad noris vegerne Dawadu noudieis ar ty
 ly i teyebly padabnis. Teyp srytaz ont eyt ka
 to bimozi, ur Dumo sau, kad ons tor wogis; e
 Diet dora adarimas. —
 Ticiaus i teyebly dydelky padabny; o uwyinok sawe
 u; teyp myshidams griefy. Bo kornis tor pnow
 anou nehabietum neba myshitem pyktaz.
 Zidetha, myshy sau uwyina, ty bray, saka, ar czero
 his, bjauni yr pawey riety. Niekam uwyinok to
 ieny sogrieszyi? — At. Sogrieszyi, iey taz nibe
 yinok nekrates to myshy. Kes pyktaz myshy;
 be stopny ticiaus, wysados ira sogrieke. Kas taz
 wogis; kytam rasi parios fjeropienuy rodos. Alhis
 ily.
 mysho artyma? — At. Heligis ira wysados. Fajma
 by artyma; yr jou dydesnemy daykty pyktaz my
 sunesmi, Diettogi kas ticiaomis, be stopny d.
 laeylyda koly grieka smertelna; wysados grie
 iymis apy artyma pacyt yr neapkatas arba o
 smertelnesnio grieko rases. — Fey uiet dar by
 tad toly smertelnesny dar nouzgois. —
 ma kam dara kridwa? — At. — Dara kridwa to
 yr sau paty. — Dara kridwa Dywoin; bo taz m
 ziuwenyma fimoniū awabhiway itynicyi; ju sry
 koryi taicmnas fimoniū myshes parandyi, D,
 dwa artymam. Bo kornis bimozi tor stopny
 torietum pakot nieka pykta nepadary. Myshida
 y stopny Dawada kriduxy anou u. s. t.

Butavičius žodžiuose raidės irgi ne visuomet jungė, ypač greitai ar ne taip rūpestingai rašydamas. Tačiau jo rašto ritmas net ir greitai rašant ramesnis, tad ir bendras grafinis vaizdas minkštesnis, švelnesnis negu jo mokytojo.

Skiriasi ir raidžių išvaizda: jaunojo kunigo didesnės, aptakesnės, daugiau grakščių, vingiuotų linijų. Tėvo Ambraziejaus kampuotesnės, smulkesnės, griežtesnės, dominuoja tiesios ar šiek tiek lenktos linijos.

Atkreiptinas dėmesys į įvairią didžiųjų raidžių *A, B, D, F, I, N, P, R, T, U* rašybą. Tiksliau tariant, į kiekvienam rašiusiajam būdingus grafinius savitumus, nes tos pačios raidės kartais turėjo ir panašių variantų (žr. 2 pav.). Niuansai būdingi *A* rašybai. Sakysim, Pabrėžos *A* linijos dažnai (bet ne visuomet) truputį lenktos (riestos) į kairę pusę, nors pati

raidė pasvirusi dešinėn *A, A*. Butavičiaus *A, et* irgi pakrypusi dešinėn, tačiau nuo Pabrėžos rašytosios skiriasi; yra siauresnė, smailėsne viršūne, kitokia linijų lenktis (žr. 1, 2 pav.). Iš ryškesnių ypatumų, padedančių identifikuoti Pabrėžos ir jo mokinio braižus, atskirai paminėtina didžiųjų *B, D, F, P, R, T* grafika. Butavičius mėgo šių raidžių

vertikales rašyti panašias į kursyvinę *S – B, D, F, P, R, S*. Pabrėžos perrašytoje dalyje to nematyti. O kartą kitą pasitaikanti tokia vertikalės forma, pvz., *R* (registro p. 395) vertintina kaip retenybė visame jo rašytame registro tekste. Galbūt kiek daugiau raidžių su tokia vertikalės forma yra pamokslų rašte (žr. 4 pav.). Tačiau apskritai šis grafinis raidžių struktūros ypatumas Pabrėžos braižui nebūdingas.

Šiose judviejų raidėse skiriasi ne tik vertikalės, bet ir visa raidės raiška. Sakysim, Pabrėžos *D, D, D* smulkesnė, aštresnė negu Butavičiaus. Jaunojo kunigo tekstuose *D* dydis ir forma įvairuoja nuo palyginti ne-

didelių *D, D* ar vidutinių *D, D* iki didelių raidžių. Domi-

nuoja ir labiausiai krenta į akis raidės *D, D, D* dideliais dailiais lankais, kuriuos kartais kaligrafiškai ir žaismingai sudėrindavo su netoliese esančių mažųjų *d* kilpomis. Šis Butavičiui būdingas grafinis vaizdas iš karto leidžia atskirti, kur rašyta jo, o kur jo globėjo (žr. 1, 5–7, 15 pav.). *F* ir *T* Pabrėžos tekste atrodo „vienuoliška“, griežta, nors turi ir savito gyvybingumo, paslėpto žavesio, primena kuosas

204. Miosketynynis-Moschatelinus
Mizeerns-Exiguus-
Mik
Micalynis kwaps-Urinosus

Moo

Mooeynootosys augimys-Sa-
niculeae
Moolints-Argillaceus
Moolouts-Argillosus.
Moolyie-Argilla
Moolkasee-Fodinae
Mooterys-Foemina-
Mootrysika-Femina-
Mootrysikasis Foemineus
Mootrysikings-Femineus-
Mootwivrys augimys-Pistil-
lostemones
Mooty-Pistillum-

Mot

Moloutasis-Argillosus

Mon

Monreeges-Videot

Morelyny barwa-Armenia
ceus-

442. Undyniūgmyrynis. — Algaceae.

Undyniūgmys. — Algae.

Undynieemasudis. — Aquaticus.

Undynieeris. — Hydrometricus.

Undynskoornis. — Aquosus.

Undynsiorbles iinda. — Hydroge:
ra vasa.

Undynynis. — Aquaticus.

Uwozojojus. — Consideror.

W

Wa. Wz.

Wadyynamasis. — Dictus.

Waadyno. — Apello.

Wadyniojus. — Apeller.

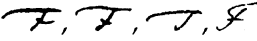

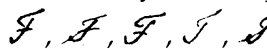
Waaga. — Sulcus.

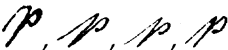

Wagootaa. kartieets. — Sulcato.
angulatus

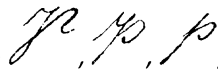

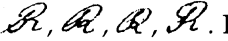

Wagootaa. plisicets. — Sulcato.
rimosus.

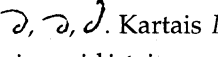

Wagootaa. ryiwiets. — Sulcato.
striatus.

- 54 Bitookspat. — Subconformis.
 Bitrejoopee. — Subtriplo.
 Bitreeytis. — Subternus.
 Bitrumpeesnis. — Subbrevior.
 Bitryböttää-pjuuktouts. — Subtriphi-
     cato-serratus.
 Bitrykagtis. — Subtriangularis.
 Bitrykartgröötietis. — Subtripinnatus.
 Bitrykragtis. — Subtriqueter.
 Bitrytapuntis. — Subtriphyllus.
 Bi 3 Tapuntis. — Sub 3 phyllus.
 Bitryleergis. — Subtrilobus.
 Bitrynoeruis. — Subtrinervis.
 Bitrypaatis. — Subtrignus.
 Bitrypraaskylis. — Subtrifidus.
 Bi 3 praaskylis. — Sub 3 fidus.
 Bitryryyivis. — Subtristriatus.
 Bitryyyinis. — Subtrigonus.
 Bi 3 yyinis. — Sub 3 gonus.
 Bitryyyidis. — Subtriflorus.
 Bi 3 yyidis. — Sub 3 florus.

ar kranklius. Išlakaus griežtumo, žvilgančio juodumo išpūdį sukuria tėvo Ambraziejaus brėžtos tiesios ar kiek aštrokai lenktos šių raidžių linijos . Kitaip atrodo tos pačios Butavičiaus raidės. Jis jas rašė daug žaismingiau, aptakiau, nors ir čia būta tiesių ar net aštrokų linijų . Butavičiaus horizontalės paprastai kiek pakilusios virš vertikalės, grakščiai išlenktos. Jų vienas galas aptakiai užriestas ir smarkiai nulenktas žemyn, kartais jungiasi su vertikale, o „uodega“ šauna į viršų . Labai skiriasi P rašyba.

Pabrėža ją rašė taip: . formą naudojo tik tos

raidės žodžių grupės pradžioje. Butavičius irgi rašė , tik rečiau. Jaunojo kunigo tekstuose vyrauja . Labai daili Butavičiaus . Pabrėžos tekstuose tai kiek išsižergusi, greitai žingsniuojanti raidė . Kitoniškai jiedu rašė I, N, U, niuansais skyrėsi (kojelės ilgumu) G. (Šioms ir kitoms didžiosioms raidėms palyginti žr. 1, 2, 5–7 pav.)

Mažųjų raidžių grafika ne tokia raiški, nors skirtumų ir čia esama. Vienas labiausiai pastebimų būtų d rašybos. Pabrėža ją rašydavo , . Kartais *Pamokslų* tekstuose šios raidės viršutinė dalis arba ir visa raidė taip susukta, kad primena sraigės namelį (žr. 4, 8, 10, 11 pav.). Butavičiaus rašytuose tekstuose randame tokias , formas. Tačiau dėmesį patraukia d mažosios (kaip ir D lankai)

kilpos – didelės, lengvos, grakščios . Iš to, ką jis perrašė, matyti, kad tos kilpos buvo viena svarbiausių teksto puošimo ir stilizavimo priemonių.

Registro teksto puošyba negausi (santūri). Tačiau Butavičiaus rašytas gabalas, lyginant su Pabrėžos, atrodo žaismingesnis, puošnesnis.

5 pav. Butavičiaus perrašytas PaSBBŽL1834 autentiško dydžio 234 puslapis

6 pav. Pabrėžos perrašytas PaSBBŽL1834 autentiško dydžio 442 puslapis

7 pav. Pabrėžos perrašytas PaSBBŽL1834 autentiško dydžio 64 puslapis

Nauška

O Eurocemi stavy užty blizniemu.

Si mordeat serpens in silentio, nihil eo minus t.

Kajpo žalkis ypa meticiu tėtoms iškirt, yr i žmogaus
teyp draskos setowy artyma, ktawacijiu ausis
rozy — Godziay Dważys St. Kminj

Kas nebutomyt gyrdiecy praeisio Nėdielo, kas tay
nio ira gniechė, yr kajpo ira yphaulius metyttyy nei,
yr tymu Koryj ktawos apkatbanca apsiudy iscy artyp
Dimotyis ypa teyp strofėjnyje žėdriu Dważys seuyntos
žmogė draskati setowy artyma sawa pri žalkisy. S
hul eo minus habet qui occulte Detrahit. Kajpo ža
kirt, yr i žmogaus ikivesta gistas ilyd trocisiua;
— ozrozyi ausis yr sepyi ktawacijiu. — Ale kad da.

8 pav. Pabrėžos 1799 metais rašyto pamokslu pradžia. Autentiško dydžio 247 puslapio fragmentas

Tokio vaizdo sukūrimui padeda Butavičiaus mėgti dideli *D* didžiųjų lankai ir *d* mažųjų kilpos, nevengta grakščiai plačiu mostu užriestų ar lengvai suktų linijų (žr. 5, 15 pav.). Stengtasi išlaikyti rašto tolygumą, vienodą ritmą, kuriuos sušvelnina ir nulygina jaunojo kunigo rašysenai būdingas aptakumas, minkštumas. Pabrėžos perrašytas tekstas gerokai sausesnis, asketiškesnis. Tokį vaizdą sukuria paprastesnės, kuklesnės, drauge ir griežtesnės raidžių formos. Išdidintą, įmantresnę raidę užrašydavo pradėdamas naują žodžių grupę (žr. 6 pav.). Prisideda ir rašysenos smulkumas bei visas rašto ritmas – greitai smulkiu žingsneliu bėgantis į priekį (žr. 1, 6, 7 pav.).

Antras didelis Butavičiaus Kretingos vienuolyne atliktas darbas – perrašyta Daukanto *Istorija žemaitiška*. Joje matome Butavičiui būdingas raidžių formas, jų ir visos teksto grafikos stilizavimą.

Abu mažesnieji teksteliai – *Taisliaus augyminio* pradžia bei Groso gramatikos pratarmė – irgi rašyti Butavičiaus.

Taisliaus augyminio pradžia, nors, atrodo, labai stengtasi, parašyta gana chaotiškai, neramiai, lyg negalint susikaupti. Visoje rašysenoje jaučiama įtampa ir skubėjimas. Subačius mano, kad gal tekstą „atgailautojui“ Pabrėža bus diktavęs, todėl rašyta greitai¹³. Bet ne tik tai. Butavičius Pabrėžai ėmus diktuoti puikiai suprato ir veikiausiai jautė, kaip jo globėjas skuba, stengiasi kuo daugiau nuveikti. Rašyti teko nepakankamai išmokta kalba, dėl to rūpestingas talkininkas galėjo nerimauti bijodamas suklysti. Taisyimų tekste yra nemažai. Jie turėjo nepatikti Pabrėžai¹⁴. Visa tai, ko gero, lėmė tiek suvaržytą rankos mostą, tiek bendrą teksto nuotaiką. *Taisliaus augyminio* antrojo puslapio pabaiga jau rašyta Pabrėžos veržliu, atsainoku raštu.

Groso gramatikos pratarmė atrodo kiek suspausta – raidės nemažos ir labai arti viena kitos, jų linijos šiek tiek trūkčiojančios, nelygios, truputį pakitęs rašto kampas. Rašto šiurkštumą, ne itin išlankius raidžių kontūrus galėjo lemti ir neglotnus, grublėtas popierius. Plunksna tokiu sklandžiai slysti negali. Be to, pratarmę reikėjo įrašyti į baigtą, sutvarkytą darbą¹⁵, tad perrašinėtojas rūpinosi ją sutalpinti rašydamas glausčiau nei buvo įpratęs. Kadangi tai svarbus tekstas, tą liudija ir liniuotas lapas, vengta suklysti ir tikriausiai perrašyta iš juodraščio. Įdėtos pastangos atsispindi truputį suvaržytame rankos moste, lyg dirbtinai sulėtėjusiam rašto ritme.

Pabrėžos, Butavičiaus, Daukanto rašysenos byloja ne tik apie jų skirtingus charakterius, bet ir apie nevienodą jų pačių santykį su rašytais tekstais. Norint susidaryti išsamesnį vaizdą apie tai, būtina pasiremti papildoma medžiaga¹⁶.

Sakysim, sklaidant registrą atrodytų, kad Pabrėža teksto beveik nepuošia, vyrauja vien greitas įvairaus tvarkingumo raštas – nuo gražaus, lygaus, labai tvarkingo iki gana šiurkštaus, ne itin kruopštaus, rūpestingo. Analogiški svarstymai kyla ir vartant *Geografijos* vadovėlio¹⁷ bei laiškų

¹³ Ibid., p. 84.

¹⁴ Ibid.

¹⁵ Ibid., p. 82–83.

¹⁶ LMAB, f. 9–3361; f. 7–309; f. 18–18518; f. 9–3360.

¹⁷ LMAB, f. 9–3361.

252
 Tyje, kōryje apkatboeriy ktausos, ar pa griesyji, yr ap a
 ty anji nenoriedami ktausos, iy apkatboerius parsez
 sergiety iy atsto yk tos kompozicijy, arba ont gata iy
 katbos pryznaymmie ont weyda paroda, iog tas kai
 xinty stowuy tyje; kōryje; kōryje tyyp neparsciwa z
 mis yk cichawasty ktausas kiyta, yr paratū ktaweyan
 arba kōryje pridoud atwoga katboeriam ont opistowym
 ysa ktawos sō o'kusato' katbos stowuy artynioū
 ta katba tūch. Tyje weydy, kōryje tokiū spazabo' ktaw
 gaisjūjū smendetny, metyktay griesyji smerketno
 stowuy sogaizinty. Dūtuo: otzi Diltio; bo kōryj tas
 yr pawinis ira atidouty; tyyp yr tas, kōrs stowuy arty
 griesyji, yr pawinis ira atidouty.

9 pav. Pabrėžos 1799 metais rašyto pamokslo autentiško dydžio 252 puslapio fragmentas

Wolfgangui lapus¹⁸, kuriuose dominuoja greitas, tvirtas, stabilus, savi-
 mi pasitikinčio žmogaus atsainokas, laisvas braižas. Peršasi mintis, kad
 tai buvo itin spalvinga asmenybė. Pastarąją prielaidą patvirtina pamokslų
 raštas savo grafiniu stiliumi, o ir raidžių formomis gerokai besiskirias
 nuo matyto registro. Pamokslų rašte atsispindi įvairiausios nuotaikos:
 rašyta tai pakiliai, kūrybingai, tai ramiai, susikaupus. Kartais tekstas panašus į minčių apmatius, rašytas lyg svarstant, galvojant. Pamokslų grafika įvairi: nuo grakščios, žaismingos iki kampuotos, netvarkingos. Yra pamokslų, beveik ištaisai rašytų vienodai, yra tokių, kuriuose braižo kaitą regime kas keli puslapiai ir dažniau. Yra lapų, parašytų tvarkingu, tačiau tarsi beveidžiu raštu. Atrodo, lyg autorius būtų juos iš kur nors perrašęs ar tik atkartojęs ką kažkada buvo rašęs. Tėvą Ambraziejų apmąstyto, išgyvento, jau padaryto darbo perrašinėjimas, matyt, nelabai traukė, nebuvo itin įdomus. Panašų išpūdį vietomis palieka registro tekstas, perrašinėtas iš parengto varianto¹⁹. Rašto „nuobodumą“ švelnina tai, kad rašyta skubant, lyg siekiant pamatyti rezultatą ir eiti tolyn, taip pat meilė tam, kas rašoma. Šioji aplinkybė labai aiški Pamokslų rašte. Pa-

Klausymai. – Nijik tada ira Dabu arba Kon-
ta Pakutas?

Atsakimas. – 1ma Pklyp: – 1ma Prisygatawojoms
grieku. – 2^a Gaylesis óz griekus. 3^a Pastana
nebgriessity. – 4^a Jusyspawiedoijoms. – 5^a
atprouijoms. –

K. – Jey kórs kad yr wyjina kóryi dali yr tu,
dams spawiednyis, ar dastos atleydyma gri-

At. – Ne tyktay cristay apleydós kóryi nori-
ku atleydyma dastoty; ale nawet yr par a
ra netyktay wysu, ale yr wyjinas Dajis at-
gauty grieku atleydyma spawiedoietes.

Ót matot, káyp tay wcykny gát só kóziy męs
apwygandinty? Kanyerney tada nyk rymó.

10 pav. Pabrėžos apie 1824 metus rašyto pamokslo autentiško dydžio 432 puslapio fragmentas

mokslai buvo ne tik jo priedermė. Tai buvo kūryba ir veikiausiai didelis poreikis išsakyti savo supratimą, nuostatas, išgyventi savo parapijiečių rūpesčius ir džiaugsmus. Tyrinėjant pamokslų rašto grafikos kaitą, matyti, kad jie „kalba“ – bara, rūstauja, moko, prašo, santūriai giria. Tad jų grafinė raiška labai įvairi, tuo labiau kad rašyta ilgą laiko tarpą – 1798–1831 metais. Štai 1799 metais jauno, beveik trisdešimties metų, Pabrėžos rašyto pamokslo raštas smulkus, tolygus, lengvas, ryškiai ir vienodai pasviręs į dešinę, tarsi pasimėgaujant saikingai ir skoningai stilizuotas. Tekstas puošiamas labai susuktomis ar tik grakščiai lenktomis *d* ir riestomis, kiek aštrokomis *D* kilpomis. Šiame pamoksle žaidžiama raidžių li-

¹⁸ LMAB, f. 7–309.

¹⁹ G. Subačius, „Jurgio Ambraziejaus Pabrėžos žemaičių kalba“, p. 75.

nijomis, dėl to greitas, smulkus rašto ritmas vietomis primena virpanti voratinklį (žr. 8, 9 pav.). Elegantiškas formų variacijas, liudijančias, kad Pabrėžai nesvetimas rašto grožis, jo harmonijos pajautimas, regime ir vėlesniuose pamoksluose, pavyzdžiui, 1815, 1823, 1824 metų²⁰ (žr. 10 pav.). Garbaus amžiaus tėvo Ambraziejaus braižas išlaikė vidinį stilingumą ir šmaikštumą. Pavyzdžiui, 1831 metų pamokslas parašytas smulkutėmis, savitai aptakiomis raidytėmis²¹. Tekste atsispindi tas pats, kaip ir 1799 metais, žaismingumas, minčių ir skaidrios nuotaikos polė-

Kąpo miera niemyina žody nesų kalniga u
 ijmy Apafotysekamy, o koriois žodis ir daug
 netyik tenylyta Tayka oit apsalima tu dmyju
 g. I tada ve nesųgyryt, kou rylyta gyrdiety, yr
 yr yr to trumpa salima nupa lyksyt be paikha
 tyktaŷ okathiway ktasitumetis. Koriois tay oka
 yr gera uwoiwy ma kou dydziausy troksto' nau
 dmyju dalytu, ryk dary yr tos kas Dywa pastypry.
 turna ktasimos. Pouly tada oit kelu pasypras.
 ni domis.

Dyjuy Dwasę Swęziusy, kōri yz moluy v.
 drikiu Dwasęzlu, Pibuk, prasmom oit padiejy.
 molute mōmis, kąpo tūzem tykiety apy tūde
 dziausio' lieros muso Swętos. — Prasmom tōnā
 tarima Swęziusys Maryjos Pannus, kōry pa
 žodeys Archaniosta Gabrijēlaus o'kalbisma

Dalys Pirma
 Apey Treti Artykōta
Kōrsay prasydiejy yr Dwasys Swę
Maryjos Pannos.

Kąpo tamy uginamy Artykōly oisųwer o

Nader proklebny 'dla siebie' odeb-
 na! Dobrodzieja zdaly 1.5 xisxtego Ma-
 duję pochwaly na jakie jexxoxo, ni-
 nieposiadam ani talentu, ani xbio
 Dobrych chęci i miłości swojskixym
 się powzukiwanianni; lecz potrzebowa-
 der wielkie kosxta a raxym wolnę
 potrzebuje; więc musiatem to odtorizy
 do stędzenia samego jexyka, lecz i w
 jxxeszkod natrafiam.

Ku dziejom naxadu dętewskiego pr-
 brodzieja kontynuowanym jestem z s

12 pav. Daukanto 1824 metų balandžio 29 dienos laiško, rašyto iš Peterburgo Narbutui, autentiško dydžio fragmentas

kis, patvirtinantys neišsenkantį to žmogaus jaunatviškumą, vidinę gied-
 rą ir veikiausiai, bent jau tuo laiku, gerą regėjimą (žr. 11 pav.). Žinoma,
 laikui bėgant Pabrėžos braižas irgi kiek kito, bet neparado tvirtos, opti-
 mistinės savasties. Jis pasidarė aštresnis, šiurkštesnis. Šios savybės ma-
 tomos tiek registro, tiek *Pamokslų* puslapiuose, rašytuose paprastu, ne
 visada tvarkingu, bet gyvybingu, ne mechanišku darbinium ar juodrašti-
 niu raštu. Pabrėžos grafikos grožis – tai ne tiek pačios raidžių formos,
 bet harmonijos, jėgos ir giedrumo kupinas rašto ritmas. Specialiai rašto

²⁰ LMAB, f. 9–3360, p. 443–462.

²¹ Ibid., p. 611–626.

puošimu ir stilizavimu Pabrėža nesirūpino, nebent tik polėkio įkvėptomis valandėlėmis. Ir tekstų paskirtis buvo ne ta. Visuomet užimtas tyrėjas ir pamokslininkas skubėjo baigti pradėtus darbus, tad kaligrafijai neliko laiko. Tačiau visoje jo rašysenoje – ar tai būtų vaiskiai, lengvai, ar asketiškai, griežtai, ar galop susikaupus ir mąstant rašyti lapai – juste juntama stipri rašto ir jo paties vidinė estetika ir švara.

Gausiuose tėvo Ambraziejaus tekstuose nedaug pavargusio, pilko, abejingo rašto. Veikiau atvirksčiai. Itin raiškūs, „kalbus“ braižas byloja apie nepaliaujamą šio žmogaus smalsumą ir energiją, ryžtingumą bei galimą impulsyvumą, stabilią vidinę būseną, mokėjimą sutarti su savimi, patraukti žmones. Kitą sykį griežtoka, sausoka Pabrėžos rašysena rodytų jį buvus asketišką. Betgi vidinė ekspresija, braižo skaidrumas ir savitas aptakumas teigia mokėjimą džiaugtis ir gėrėtis gyvenimu. Už-

nad kilkasiet Krakow Dalej isci
 Dnie Dnia mczes sie. Doktorowie
 bez ja ani potgarca wina w m
 tem, wygody xadnej niexwatem
 Dnie mogtem jexere drugi obi
 ani moj ayieci ani Dniad i w le
 li ale nawet niesty xeli. ~~Pozag~~
 jexere chorabe dostatem dowi
 na Dobrodnieja ze umie sexte
 do Dnie Dnie niemam ani Pa
 moze, prosto najpokorniej pros
 Dobrodnieja uwiadomie mie r

sidaryti savyje Pabrėža negalėjo. Tai, ką turėjo, dalinosi su kitais. Šiuos bruožus patvirtina *Pamokslų* puslapiai, parašyti smulkiu, bet nepaprastai lengvu, gana dailiu raštu, atspindinčiu harmoningo žmogaus būseną. Manytume, kad taip rašyta, kai „galva ir ranka“ dirbo drauge, o mintis buvo aiški. Šiuose ramiuose „darbingos nuotaikos“ puslapiuose matyti dar keli šviesuolio bruožai – griežtumas, reiklumas sau ir kitiems, o greta to – atvirumas, gerumas, švelnumas, didžiulis teisingumas ir padorumas.

Pabrėžos spontanišką, kiek diktatorišką prigimtį liudija laisvas, veržlus rankos mostas, drąsios, tolygios raidžių linijos. Vartant jo prirašytus lapus kartais apima jausmas, kad tėvas Ambraziejus ar būdamas pakilaus ūpo, ar ir užsirūstinęs, jei tik kas jam užtvėrtų kelią, pasikaisęs sutaną peršoktą tvorą ir ryžtingais žingsniais nužingsniuotų nė maž nesijaudindamas dėl savo autoriteto.

Paminėtinas ir Daukantas, kurio didžiulį 1102 puslapių *in folio* apimties veikalą Pabrėžos rūpesčiu perrašinėjo Butavičius. Daukanto braižo identifiкуoti nereikėjo, tad grafiškai paraidžiui jo neanalizuosime. Aptarsime tik bendriausias jo rašysenos tendencijas, atspindinčias kai kuriuos charakterio bruožus, o galbūt ir santykį su rašytais tektais.

Vartant *Istorijos žemaitiškos* rankraštį sunku pasakyti, kokios nuotaikos ir būsenos autorius jį rengė. Neabejotina, kad minčių, jausmų ir pajautų būta visokių. Tą liudija ir gana įvairus bei prieštaringas folianto raštas, kuriame grafinio stabilumo mažoka. Juo labiau tai akivaizdu palyginus su Butavičiaus perrašytuoju variantu. Tačiau tenka pasakyti, kad toks palyginimas yra labai sąlyginis. Daukanto ir Butavičiaus perrašytų *Istorijų* grafiniai skirtumai yra nulemti ne vien rašiusiujų nevienodų braižų, bet ir charakterių. Skirtumus lėmė ir kitoniškas santykis su rašytu tekstu. Juk autoriaus santykis su savo kūriniumi (net jei tai jau rengiamas švarraštis²²) visada yra kitoks negu perrašinėtojo, tai savo ruožtu negali neatsispindėti ir rašysenoje.

Daukanto rašytame foliante akivaizdžios dvi jo braižo kaitos tendencijos, skaidančios tekstą į dvi grafiškai besiskiriančias dalis. Pirmajam *Istorijos žemaitiškos* pusei bei truputį persisvėrus į antrąją būdingas daugiau ar mažiau gražiai, harmoningai ir su polėkiu rašytas tekstas. Autoriaus rašysena sklandi, žaisminga; lengvas, grakštus rankos mostas. Atrodo tarsi jis pokštautų akustiniu rašto skambesiu. Tokį šviesų kūrybinį pakilimą, kai mintis plaukia paskui mintį, pasitenkinimą ir

²² R. Bončkutė, „Simono Daukanto istoriografinių darbų rankraščiai: Devynioliktan amžiuo įžengus“, *Senoji Lietuvos literatūra*, Vilnius, 1994, kn. 3, p. 123.

107. Dwypraaskylee yzsklabzts - Bifido marginatus -
 Dwypraaskyliis - Bifidos.
 Dwyprusteliis - Bimaucatus
 Dwypraagis - Bicornis.
 Dwypraapis - Disepalus
 Dwyvriinda - Distichon -
 Dwyvriindis - Biserialis
 3 Dwyvriindyv kiautis - Autapetala -
 1 Dwyvriindis rixiję gorbis - Autanthodium.
 2 DwyvriindTapuutis - Distichophyllis -
 Dwyškaaldings - Bipartibilis
 Dwyškaaybis - Biruptilis.
 Dwyškiaautis - Bipattalus.
 Dwyškiivdis - Biskutatus -
 Dwyškylee lergivouts - Bipartito lobatus -
 Dwyškykliis - Bipartitus
 Dwyštaaptis - Bisocularis.
 Dwyšlaptelis - Bisocellatus

Dwysmugis - Bivittatus - 108 -
 Dwysnaopis - Birostratus -
 Dwyspaarnis - Bicatus -
 Dwysparnooziis - Dipterygiis -
 Dwysparnuotis - Dipterus -
 Dwystūomis - Distylus -
 Dwysyginis - Digonus -
 Dwyszakomibe - Bifurcatis -
 Dwyszakomis - Bifurcus -
 Dwyszakomotaa bibragūots -
Dichotomo - subumbellatus -
 Dwyszakomotaa patagūots - Di-
chotomo - wymbosus -
 Dwyszakomotaa srietūots -
Dichotomo - paniculatus -
 Dwyszakomootins - Dichoto-
mus -
 Dwyszakomootoms - Dichotomia -
 Dwyszakomoots - Dichotomus -
 Dwyszceeris - Bisetus -
 Dwyszroonis - Bilateralis -
 Dwyszspūkis - Biuspidatus -
 Dwytasūlelis - Bimapsulatus -

susidomėjimą regime struktūriškame XXIX skyriaus rašte²³. Žiūrint į tą tolygių, aptakių linijų, truputį stilizuotą raštą atrodytų, kad Daukantui ir gyvenimas tuo tarpu buvo šviesesnis. Darbingu, geros savijautos, giedros nuotaikos braižu parašyta dauguma pirmosios *Istorijos žemaitiškos* pusės puslapių, o dalies jų raštas artėja prie individualaus Daukanto dailiraščio. Daukanto siekis ir rūpestis rašyti gražiau, tolygiau tarsi sako, kad jis džiaugėsi tuo, ką rašė. O laisvas, ekspresyvus braižo ritmas, ramus tonas liudija apie glaudų ir šiltą autoriaus bei jo kūrinio tarpusavio ryšį.

Žinoma, yra ir ne taip gražiai ar pakiliai rašytų vietų, nes Daukanto braižas ir šioje dalyje įvairavo. Antai yra puslapių, kuriuose rašysena mainosi kelis kartus, taip pat yra puslapių, lapų ar skyrių, rašytų daugiau ar mažiau vienodai. Sakysim, 59 lapo (puslapio) braižo aptakumas, lengvumas svyruoja. Pradžia sunkesnė, šiurkštesnė. Toliau Daukanto braižas kinta, darosi lengvesnis, aptakesnis. Tuo lengvu, vientisu raštu parašytas visas skyrius iki 64 puslapio ir pradėtas naujas. Arba XXXI skyrius, apimantis 259–301 lapus, pradėtas rašyti greitai, aiškiai, bet atsainokai. Jau kitoje 259 lapo pusėje raštas pakinta – kitoks raidžių pasvirimo kampas, tampa tvarkingesnis, nors ir sunkesnis. 261 lapo raštas lengvas, skaidrus, linkstantis į kaligrafinį. Kiti lapai ne taip gražiai rašyti, o 267 viena pusė rašyta sunkiu, šiurkščiu raštu, kita daug grakštesniu, kukliai *d* kilpomis puošiant tekstą. Tokios braižo kaitos priežastys gali būti įvairios: rašyta kitu laiku (kitą dieną ar kitu prisėdimu), persimainius nuotaikai ar dėmesiui ir pan., galėjo būti pakeista ir plunksna, kas ne sykį labai aiškiai matyti. Tačiau visus šiuos braižo žaismės niuansus sujungia bendras kūrybinis džiaugsmas ir polėkis, atsispindintis panašiuose savo grafiniu vaizdu ir nuotaika puslapiuose.

Persisvėrus į antrąją *Istorijos žemaitiškos* pusę, Daukanto braižas, drauge ir visas teksto grafinis vaizdas akivaizdžiai keičiasi. Jame ne itin daug vidinę giedrą, polėkį rodančio rašto. Veikia atvirksčiai. Braižo tonas ir ritmas kūrybos džiaugsmu nedvelkia. Įsivyrauja pilkas, kiek nuobodokas įvairaus tvarkingumo raštas, vietomis pasirodęs visai neraiškus ir beveidis. Atrodo, kad ir Daukantui darydavosi sunku, o kartais gal ir beprasmiška pasirodydavo. Į rašymo pabaigą mažėja ir tvarkingumo. Yra skyrių, prirašytų labai greitai, bet juose apie rašto grožį ir darną nėra nė kalbos. Šiurkščiam, laužytų linijų, nevienodo spaudimo rašte išryškėja mechaniškai ir atsainiai rašytos vietos. Braiže atsiranda ir nauja, sunki, savitai abejinga, tarsi kantrybę prarandanti nuotaika, lyg sakanti, kad autoriaus tenorėta kuo greičiau baigti rašyti. Baigė

Daukantas *Istoriją žemaitišką* rašyti gana pakiliu, kiek stilizuotu „graziai netvarkingu“ raštu.

Istorijos žemaitiškos grafinis vaizdas rodytų, kad Daukanto braižas neturi tokio atsparaus, optimistinio „stuburo“ kaip Pabrėžos. Jis daug sudėtingesnis, komplikuočiau, dažnai staigiai ir skausmingai kintantis (intarpai pirmojoje ir ypač antroji teksto pusė). Tai leistų manyti Daukantą buvus gana prieštarinę, abejojančią ir besigrauziantį, gana greitai išskaudinamą, dažnokai kintančių nuotaikų žmogų. Antra vertus, tame pačiame veikale matome ir skaidrų, grakštų rankos mostą, tolygų, ramų, kartais ekspresyvumo ir gyvybės kupiną braižo ritmą. Galima teigti, kad šios savybės būdingos ir pačiam Daukantui. Tą patvirtina ir istoriko laiškas Narbutui. Juose regime išlavintą, subtilią rašyseną, išlakų plunksnos vedimą²⁴. Kartkartėmis išryškėjantis vidinis jo braižo susikaustymas, taip pat manieringumas leistų galvoti jį buvus ambicingą, daug siekiantį, tačiau suvaržytą ir uždarą žmogų. Tai galbūt ir pačiam Daukantui keldavo nepasitenkinimą. Veikiausiai jo būta jautraus subordinacijai, lengvai pažeidžiamo, daug išgyvenančio giliai viduje. Laisvas, atviras galėjo būti tarp savų, jį suprantančių ir palaikančių. Ir, manytume, jiems Daukantas kėlė nemažus reikalavimus.

Daukanto laiškuose, skirtuose istorijai, jo braižas atgyja, įgauna polėkio, drąsos ir pasitikėjimo savimi. Rašto ritmas ekspresyvus, išnyksta vidinis susikaustymas. Nelabai svarbi tampa ir rašto išvaizda: gražus–negražus, tvarkingas–netvarkingas. Atrodo, kad eilutės kalba, dėsto jų autoriui brangias mokslines tiesas. Pavyzdžiu gali būti kai kurie Daukanto laiškas Narbutui. Bet vėlgi. Viena iš laiškų minėtajam korespondentui regime laipsnišką, bet kartu ir staigią rašto kaitą: nuo ramaus, tolygaus iki vis nervingesnio, kiek chaotiško²⁵. Toks akivaizdus svyravimas, matyt, išduoda gilų mokslininko susijaudinimą ir veikiausiai nepasitenkinimą. Sprendžiant iš tos vietos turinio, pakitusios nuotaikos, kartu ir braižo, priežastis buvo kai kurie Lietuvos istorijos klausimai. Emocijas sukeldavo ne vien mokslinė polemika. Tyrėjo braižas gana smarkiai keisdavosi jam ėmus rašyti ir apie kitus jį jaudinusius nemalonus dalykus. Ryškoki rašysenos netolygumai, jos esminio tono kaita, ko gera, susiję ne tik su to karto emocijomis. Tai galėjo būti ir bendra mokslininko fizinė bei dvasinė (psichinė) būseną, priklausiusi

²³ [S. Daukantas], *Istoriyje Zemaityszka*, LLTIBR, f. 1–SD2, l. 229–256.

²⁴ S. Daukanto 1842 m. balandžio 29 d. laiškas T. Narbutui, LMAB, f. 18–18518.

²⁵ S. Daukanto 1843 m. birželio 29 d. laiškas T. Narbutui, LMAB, f. 18–18518.

1102 kvodamas neprieje drabusti, - Wienok gawys on
 vy, ipriuly i Pameronu yr Pazeronu kran
 priede giventoje nevydamsis, negaleje neparyt
 staus geridams apminda terioje wysur ku
 jes tenai grobi pagriva nomon imtyniu i
 Kad tas nutyka Sautielibie Letuos taute,
 Gudu kumegakrote Letuwems atmonity prad
 1106 dalyje fymu tarp sawes waltibiy sawa u
 ne prisiku je pratwytyna - Sep Guda igijus
 da Wiistawivius kumegakrotius su dydy ka
 dynama Lemgale, ta ira i Lemaitiu gata ka
 jemy tujau terioje weimus giventojus byr
 wergindamis, ko kardu neweike ta ligny nai
 Letuos Treuna kernaue, skubyna sokiely
 tury. Markiu entpionlosis slaike be terioje
 ligniery Brastao, noris ytgne yr dyde kru
 Wienok Lemaitiu Wiresnije, tep bukke san
 akieismyrknie gudus ne wysou priedu a
 Tonde 9000 karwestie prakioity, daug ten
 Wiresniuje atlyka, spatis Wiistawioxe u
 da, pralykynis Letuwems abaxa, daugibe
 ryrgus yr wysas geribes - Ku to nukwit
 geme ytgne laika i Letua -

Dievina Dieva Durciu, kuri apieca dove my
 klyti vasitos tamy omziou gyvenus saka. La
 nuvokusis, bengontes spaliu mienisou toke
 szwentynuris, wysy suryinkusis i pouta,
 szyniu pakveik, parskou douna praded yrz
 abaus krwciu sklidyniu pastata, parskou au
 weinos weistes givostiu, kiautiu, kouru, gai
 pamurz: pyrmu linijis arba kunegs, tikt
 nes widawie par galwa givostaiwioiu, kuri
 pati daridams pribeng tu sakidams. Ire
 Diewy, tawi garbinidams aukacijem, iog m
 nepalibretis wotaike yr wysa numis sutes
 mis yr atentis to mes lawes kloukam. a
 Dar walgity, nu kiekweina givote szmoteli
 wio i wysus numu kompus sakidamis. S
 Zemynisky tu aukawyma yr besweks walg
 pratis praded walgity. Ontrowje deima sz
 szwenta, ont kure, kaip wyrsciaus regicjes
 myrusisems daricis. Treteje deima po je
 ty wadynama Diewa Waisqantos, kuri

ties nuo sveikatos, o dar daugiau nuo pačios gyvensenos. Šie du glaudžiai susiję veiksniai atsiliepdavo nuotakai, versdavo skaudžiai susimąstyti apie savo būtį, jos prasmę. Tuos nelengvus svarstymus atspindi kai kurių laiškų niūrus, sunkus raštas, kurio raidžių linijos laužytos, trūkčiojančios (žr. 12, 13 pav.).

Jauniausias šios „draugijos“ narys 28 metų Butavičius, būdamas Kretingos vienuolyne, nemažai prirašė. Tačiau atkurti jo charakterį nėra lengva, nes tai gana rūpestingai perrašyti tekstai. Jo braižas tvarkingas, išlavintas, tik ne toks raiškus kaip Pabrėžos ir Daukanto. Bendraudamas su savo globėju Butavičius galbūt buvo perėmęs kai kurias pastarojo idėjas, tačiau braižo ritmas ir tonas leistų manyti, kad nebuvo jis nei toks vitališkas, nei fanatiškas darbštuolis ar tyrinėtojas kaip jo mokytojas – veikiau ramus, tvarkingas žmogus. Braižas nesukelia šėlstančio vandens įspūdžio, kokį kartais palieka jo vyresniojo bičiulio rašyena. Jaunasis kunigas sugebėdavo susikaupti ir ištvermingai dirbti. O tai yra savybės, reikalingos perrašinėtojui.

Koks buvo Butavičiaus santykis su jo perrašinėtais teksta, kurių du, kaip žinome, buvo nemažos apimties? Į šį klausimą atsakyti nėra lengva. Analizuojant jo braižą žemaičių–lotynų kalbų botanikos terminų registre, išskirtinos dvi dalys. Tai pramaišiu su Pabrėža rašyti gabalėliai²⁶ ir savarankiškai rašytas tekstas. Abiejų dalių rašyena, be abejo, yra panaši, bet truputį ir skiriasi. Skirtumas veikiausiai glūdi tiek rašto nuotaikos niuansuose, tiek labiau matomuose ir visos rašyenos grafiniuose svyravimuose. Registrą Butavičius rašė nauja, ką tik išmokta rašyba, dar pamokomas ir paskatinamas Pabrėžos. Iš pradžių pradėjęs lyg ir nedrąsiai, Butavičius palengva „įsivažiuoja“ ir maždaug nuo 37–39 puslapio jau matome jo gana pasitikintį, tolygų, ramų braižą²⁷. Žinoma, gana nemažos apimties bei savito pobūdžio tekste svyravimai neišvengiami. Paminėsime kai kuriuos, mūsų nuomone, įdomesnius momentus. Sakysim, protarpiais atrodo, kad gerokai ramesnį Butavičių uždegdavo Pabrėžos skubėjimas, jo neabejotinas pasišventimas savo darbui ir, ko gero, mokėjimas paskatinti kitą. Tuomet jaunojo kunigo braižas ima greitėti, tarsi sekdamas mokytojo braižo ritmu ir tempu. Įdomu tai, kad ir Pabrėža rašydamas savo gabalėlį po Butavičiaus sykais (jokiu būdu ne visada) raideles brėždavo aptakesnes ir truputį didesnes. Tiesa, netrukus vėl grįždavo prie savo smulkaus, lyg nekantraujančio bėgti pirmyn braižo. Pasitaiko, kad tame pat puslapyje judviejų rašyena savo nuotaka labai skiriasi. Atrodo, štai skubiai savo gabalėlį parašė vienas ir nubėgo prie kitų nepabaigiamų darbų. Po to ramus, susikaupęs prisėdo kitas – Butavičius – ir gražiai, lygiu, švari

braižu, ramiu tempu, tarsi pasimėgaudamas perrašė jam skirtąją dalį. Vis dėlto maždaug po puslapio ėmė atsirasti ir skubėjimo, truputis išsiblašymo. Tačiau ramios vienatvės džiaugsmas dirbant lyg ir liko. Ko gero, teisus buvo Pabrėža sakydamas Butavičiui, kad viens kitam nekliudysime, jei dirbsime atskirai²⁶.

Kai Butavičius perrašinėjo jam skirtus 77–260 puslapius, braižas ėmė labiau atspindėti nuotaikas, dėmesio svyravimus. Rašysena keisdavosi maždaug kas puslapis, pvz., 105–106 puslapiai parašyti gražiai, o 107 puslapis gana netvarkingai, 108 – panašus į dailyrą (žr. 14, 15 pav.). 109 puslapio braižas greitesnis ir atsainokas. Rašto nuotaika keisdavosi ir viename puslapyje, o kartais vienoda išlikdavo ir keliuose. Pagal norą ar pajvairindamas sau darbą Butavičius pagražindavo pirmąsias eilučių raides, stilizuodavo kai kurias teksto raides. Pasitaiko, kad kai jaunasis kunigas pagautas įkvėpimo, geros nuotaikos „žaisdavo“ raštu, kartais tapdavo truputį neatidus, nerūpestingas, o greitai su polėkiu dailiai rašytame tekste yra nemažai taisymų. Keičiantis nuotaikai, praėjus polėkiui (rašant kitą dieną ar kitu laiku) raštas vėl tapdavo tvarkingas, drausmingas, ir klaidų beveik nėra. Tekste matomą neatidumą, o sykiomis galbūt ir atsainumą galima sieti ir su savijauta (sakysim, nuovargiu), perrašinėto teksto specifika.

Pasklaidžius Butavičiaus *Istorijos žemaitiškos* nuorašą, matyti, kad jos ir registro rašto nuotaika skiriasi. *Istorijoje* jis alsuoja ramiu didingumu, rimtimi ir sukuria savotišką pastovumo, reikšmingumo jausmą. Šioje didžiulėje knygoje atsiskleidžia tos Butavičiaus būdo savybės, kurias registre užfiksuoti buvo sunkiau. Jau vien tai, kad 1004 puslapių veikale ne itin daug „pavargusio“ rašto, leidžia manyti, kad perrašinėtoji tekstas labiau patiko, buvo įdomesnis negu Pabrėžos registro stulpeliai. Galėjo ir svarbesnis atrodyti. Butavičius veikiausiai rašė netrikdomas, užsidaręs, dirbo rūpestingai, su įkvėpimu. Ramybę rodo ir tolygi, sklandi rašysena. Jo pakilią būseną ar net šelmišką nusiteikimą, įsijautimą, darbingumą rodytų lygiai, tačiau greitai ir su pasimėgavimu rašytas tekstas, kurio raštas įprastai nuosaikiai, vienodai pakrypęs į dešinę. Raidžių formos aptakios, kartais santūrios, rimtos, kartais labai gyvos, skambančios. Ištisi puslapiai išpuošti *d* ir *D* didelėmis grakščiomis kilpomis, kai kurios didžiosios raidės skyrių pavadinimuose ir

²⁶ PaSBBŽL1834, p. 1–77.

²⁷ Ibid.

²⁸ Ibid., p. 76.

tekste pagražintos gausių užrašymų. Rašto ritmas plaukiantis. To dėka sukuriamas labai gražus ažūrinis vaizdas (žr. 16, 17 pav.).

Netvarkingo rašto knygoje nėra. Pasitaiko tik paprastesnio, šiurkštesnio. Beje, perkopus į antrąją *Istorijos žemaitiškos* pusę, perrašinėtojo dėmesys, o gal ir darbingumas atslūgsta dažniau, dėl to padaugėja tvarkingo, bet be polėkio darbinio rašto. Išryškėja mechaniškai rašytos vietos. Tai nenuostabu. Ir Pabrėža buvo pastebėjęs, koks didelis ir sunkus darbas perrašinėti tokios apimties veikalus²⁹. Rašymo gausa galėjo nuvarginti ne tik fiziškai, bet ir dvasiškai. Tačiau po tų grafiškai nuobodų, pilkų, beveidžių intarpų vėl liejasi gyvas, rašančiojo emocijų kupinas raštas.

Paskutiniajame Daukanto *Istorijos žemaitiškos* skyriuje Butavičiaus rašysena įvairuoja nuo tvarkingos darbinės iki dailios (vos ne kaligrafinės). Dviejų paskutinių puslapių raštas sukuria tarsi dviprasmišką vaizdą. Jis labai tvarkingas, kiek puošnus, rūpestingas, tačiau lyginant su raštu veikafo pradžioje jame šmėkšteli pavargimo, pastangų susikaupti ar lyg nekantrumo šešėlis. Nėra skaidrios, stabilios ramybės, juntamos teksto pradžioje. Drauge tarsi girdime su palengvėjimu atsidūstantį perrašinėtoją. Lieka tik spėti, kokia galėjo būti Butavičiaus nuotaika baigus rašyti tą foliantą.

Seniai nebėra trijų žemaičių, nusinešusių su savimi tai, kas juos slėgė ar džiugino, skaudino ar guodė. Apie juos mums byloja ne tik jų poelgiai, veikalai, bet ir braižas, viena realiausių mus pasiekusių jų savasties dalių.

²⁹ Ibid., p. 80.